

ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษา

Copyright in Instructional Materials Created by the Faculty Members

อรณิชา สวัสดิชัย¹, อรญา สิงห์สงป²

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ^{1,2}

Onnicha Sawaddichai¹, Aunya Singsangob²

School of Law, Bangkok University^{1,2}

E-mail: onnicha.s@bu.ac.th¹, E-mail: aunya.s@bu.ac.th²

Received: March 4, 2024; Revised: December 20, 2024; Accepted: December 27, 2024

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานโยบายลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยและต่างประเทศ วิเคราะห์ปัญหาและข้อควรพิจารณาในการกำหนดนโยบาย รวมถึงนำเสนอแนวทางการปรับปรุงเพื่อเสริมสร้างความชัดเจนและประสิทธิภาพในการบริหารจัดการลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอน งานวิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับคณาจารย์ผู้มีประสบการณ์ด้านการผลิตสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัยพบว่านโยบายลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งขาดความชัดเจนในด้านขอบเขตผลงาน สิทธิของสถาบันฯ และการแบ่งปันผลประโยชน์ ส่งผลต่อการสร้างแรงจูงใจและความร่วมมือในการพัฒนาสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนทำให้เกิดความเสี่ยงต่อข้อพิพาทเกี่ยวกับลิขสิทธิ์ ทั้งนี้งานวิจัยเสนอให้สถาบันอุดมศึกษาทบทวนและปรับปรุงนโยบายลิขสิทธิ์ให้มีขอบเขตและแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ครอบคลุมถึงการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเหมาะสม และเป็นธรรม เพื่อส่งเสริมการสร้างสรรค์และพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับบริบทของยุคดิจิทัล

คำสำคัญ: สื่อการเรียนการสอน ลิขสิทธิ์ การบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา

ABSTRACT

This study aims to examine copyright policies in higher education institutions in Thailand and abroad, analyze challenges and considerations in policy formulation, and propose recommendations for improving clarity and efficiency in managing instructional material copyrights. The research employs document analysis and in-depth interviews with experienced faculty members involved in instructional material development. The findings reveal that many institutions' copyright policies lack clarity regarding the scope of work, institutional rights, and benefit-sharing mechanisms. This ambiguity affects motivation and collaboration in instructional material development and increases the risk of copyright disputes. The study recommends that

higher education institutions review and revise their copyright policies to establish clear guidelines and practices, including fair and equitable benefit-sharing arrangements. Such measures will promote the creation and enhancement of high-quality instructional materials that align with the demands of the digital age.

KEYWORDS: Instructional Materials, Copyright, Intellectual Property Management

บทนำ

สื่อการเรียนการสอนไม่ว่าจะเป็นตำรา หนังสือเรียน เอกสารประกอบการสอน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ไฟล์ออดิโอดิจิทัล (Podcast) ภาพถ่าย กิจกรรม วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ในฐานะเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้เกิดการสื่อสารหรือถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และเจตคติ จากผู้สอนหรือแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ในการผลิตและออกแบบสื่อการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพด้วยตนเองนั้น ผู้สอนจะต้องใช้ความรู้วิริยะอุตสาหะ พยายามทำความเข้าใจความสามารถเฉพาะตัว และประสบการณ์ส่วนตนลงในงาน รวมถึงต้องเลือกใช้วิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะผู้เรียน สอดคล้องกับการเรียนรู้ มีความถูกต้องตามวิชาการ เพื่อก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ถูกต้อง ทันสมัย เหมาะสมกับการนำไปใช้ ซึ่งสื่อการเรียนการสอนที่มีคุณภาพสามารถกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ เกิดการรับรู้และเรียนรู้ได้อย่างถูกต้องชัดเจน ตรงตามวัตถุประสงค์ ส่งผลต่อความนิยม ชื่อเสียงและความเชื่อมั่นในตัวผู้สอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยุคปัจจุบัน ที่ได้มีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอนอย่างแพร่หลาย สถาบันการศึกษาทั่วโลกได้พัฒนาการเรียนการสอนแบบออนไลน์ (E-Learning) ขึ้นเป็น

จำนวนมาก ทำให้เกิดแพลตฟอร์ม(Online Learning Platform) ในการเรียนการสอนแบบออนไลน์รูปแบบต่าง ๆ ขึ้นอย่างมากมาย ซึ่งเป็นการเปิดช่องทางนำเสนอสื่อการเรียนรู้อื่นๆ ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงสื่อการเรียนการสอนผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่างๆ ได้อย่างสะดวก และขยายกลุ่มผู้เรียนได้อย่างไร้ขอบเขต ซึ่งนักสร้างสรรค์และนักวิชาการต่างๆ จึงได้สร้างสรรค์สื่อการเรียนการสอนของตน เพื่อนำเข้าสู่แพลตฟอร์มการเรียนรู้ทั้งในรูปแบบของการแบ่งปันแบบไม่มีค่าใช้จ่ายและมีค่าใช้จ่ายในการลงทะเบียน กระทั่งแพลตฟอร์มการเรียนรู้หลายแห่ง กลายเป็นแหล่งที่สร้างรายได้ สร้างมูลค่าเพิ่ม และชื่อเสียงให้กับผู้ที่สามารถสร้างสรรค์สื่อการเรียนการสอนที่มีคุณภาพ น่าสนใจ และตรงตามความต้องการของผู้เรียนได้อีกทางหนึ่ง และสืบเนื่องจากการที่สื่อการเรียนการสอนสามารถก่อให้เกิดผลประโยชน์รายได้และการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องได้จากหลากหลายช่องทางนี้ จึงอาจก่อให้เกิดประเด็นคำถามต่างๆ เกี่ยวข้องกับการพิจารณาความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอน ในกรณีที่สื่อการเรียนการสอนนั้น สร้างสรรค์ขึ้นโดยคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาซึ่งกระทำการสอนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดว่าใครควรเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์ขึ้นระหว่างสถาบันอุดมศึกษาและคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์ เพื่อป้องกันข้อพิพาทที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

สำหรับการคุ้มครองลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนนั้น ลิขสิทธิ์เป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง ซึ่งกฎหมายให้สิทธิแต่เพียงผู้เดียว ที่จะทำกรใด ๆ แก่ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การทุ่มเทสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ความอุตสาหะ ฝีมือแรงงานในการสร้างสรรค์ และก่อให้เกิดผลงานตามประเภทที่กฎหมายกำหนด เช่น งานวรรณกรรม โปรแกรมคอมพิวเตอร์ งานศิลปกรรม โสตทัศน์ สิ่งบันทึกเสียง เป็นต้น ซึ่งจากองค์ประกอบดังกล่าวนี้ สื่อการเรียนการสอนที่มีการริเริ่มสร้างสรรค์ขึ้น จากความวิริยะอุตสาหะ กำลังความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถเฉพาะตัว และประสบการณ์ส่วนตัวของผู้สอน ไม่ว่าจะป็นตำราหนังสือเรียน เอกสารประกอบการสอน สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ไฟล์ดิจิทัล ภาพถ่ายฯลฯ ที่เข้าข่ายประเภทงานที่กฎหมายลิขสิทธิ์กำหนด ย่อมเป็นงานที่ได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ ซึ่งผู้ที่เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์จะมีสิทธิแต่เพียงผู้เดียว เช่น สิทธิในการทำซ้ำ ดัดแปลง เผยแพร่ต่อสาธารณชน โอนหรืออนุญาตให้ผู้อื่นใช้งานอันมีลิขสิทธิ์ได้ ตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งโดยหลักของการได้มาซึ่งลิขสิทธิ์แล้ว ผู้สร้างสรรค์ (Author หรือ Creator) ที่ได้ริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานขึ้นจากความวิริยะอุตสาหะ กำลังความรู้ เฉพาะตัวย่อมเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้มีลิขสิทธิ์ในผลงานนั้น อย่างไรก็ตาม กฎหมายลิขสิทธิ์ยังได้กำหนดให้ผู้อื่นซึ่งแม้ไม่ใช่ผู้สร้างสรรค์ด้วยตนเอง แต่หากเป็นผู้ที่ลงทุนสั่งการอันเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มีการสร้างสรรค์ผลงานขึ้นโดยตรง ก็สามารถเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ในงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากคำสั่งหรือการจ้างนั้นได้ เว้นแต่มีการตกลงไว้เป็นอย่างอื่น

ในการนี้ การพิจารณาพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 พบว่า กรณีสถาบันอุดมศึกษา

ของรัฐ สถาบันฯในฐานะหน่วยงานของรัฐสามารถเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานที่คณาจารย์สร้างสรรค์ขึ้นจากการจ้าง หรือตามคำสั่งหรือในความควบคุมของสถาบันฯ โดยผลของมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ส่วนในกรณีสถาบันอุดมศึกษาเอกชน เนื่องจากไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นการเฉพาะ บุคลากรของสถาบัน อุดมศึกษาเอกชนหากได้สร้างสรรค์งานขึ้นด้วยตนเองตามเงื่อนไขของกฎหมายย่อมได้รับความคุ้มครองลิขสิทธิ์ตามที่กฎหมายกำหนด อย่างไรก็ตาม การสำรวจระเบียบข้อบังคับ หลักเกณฑ์ในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาของประเทศไทย ทั้งสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ และสถาบันอุดมศึกษาเอกชน พบว่ามีการกำหนดหลักเกณฑ์ที่อาจต่างจากที่กฎหมายกำหนด และยังพบประเด็นที่ยังไม่มีความชัดเจนหลายประการ ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาในทางปฏิบัติตามนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา

งานวิจัยนี้ มุ่งศึกษาหาแนวทางที่เหมาะสมในการความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์สื่อการเรียนการสอนของคณาจารย์ ในสถาบันอุดมศึกษา โดยการศึกษาเปรียบเทียบนโยบายและแนวทางปฏิบัติของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมถึงการรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำเสนอให้เห็นถึงมุมมอง จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อันจะนำมาซึ่งการหาแนวทางและข้อควรพิจารณาที่สามารถนำไปใช้เพื่อปรับปรุงนโยบายที่เหมาะสมสำหรับสถาบันอุดมศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมา แนวคิด และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการกำหนดผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ที่เกิดโดยคำสั่งหรือการจ้างงาน

2. เพื่อศึกษารูปแบบการกำหนดนโยบาย ความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนของ สถาบัน อุดมศึกษาทั้งในประเทศ และต่างประเทศ

3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและข้อควร พิจารณาในการกำหนดความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ใน สื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ของ สถาบันอุดมศึกษา

4. เพื่อแสวงหาหลักพิจารณาที่เหมาะสมใน การกำหนดความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียน การสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ของสถาบันอุดม ศึกษา

สมมติฐาน

นโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน อุดมศึกษาในประเทศไทยหลายแห่ง กำหนดให้ สถาบันฯ เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานสร้างสรรค์ ของคณาจารย์ เมื่อผลงานได้ทำขึ้นภายในขอบเขต หน้าที่ความรับผิดชอบ หรือโดยการจ้าง หรือในความ ควบคุมของสถาบันฯ เว้นแต่จะมีข้อตกลงเป็นอย่าง อื่น ซึ่งส่งผลกระทบต่อผลงานสร้างสรรค์สื่อการเรียน การสอนของคณาจารย์อย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิด ปัญหาการปรับใช้ในทางปฏิบัติ จึงควรมีการทบทวน และปรับปรุงนโยบายให้มีขอบเขตที่ชัดเจน เพื่อให้ สถาบันอุดมศึกษาและคณาจารย์ได้มาซึ่งลิขสิทธิ์และ สามารถแสวงหาประโยชน์จากงานสร้างสรรค์สื่อการเรียน การสอนภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบและเข้าใจความเป็นมา แนวคิด และหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการกำหนดผู้เป็นเจ้าของ ลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ที่เกิดโดยคำสั่งหรือการจ้าง งาน

2. ได้ทราบถึงแนวทางการกำหนดความเป็น เจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนของสถาบัน อุดมศึกษาต่างๆ

3. ได้ทราบถึงประเด็นปัญหา ผลกระทบ และข้อควรพิจารณาในการกำหนดความเป็นเจ้าของ ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดย คณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษา

4. ได้มาซึ่งบทสรุปและข้อเสนอแนะ แนวทางที่เหมาะสมในการกำหนดความเป็นเจ้าของ ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดย คณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งอาจนำไปใช้เพื่อ ทบทวนและปรับปรุงนโยบายในการกำหนดความเป็น เจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนได้ต่อไป

ทบทวนวรรณกรรม

1. ประเด็นความสำคัญของสื่อการเรียน การสอน พบว่าสื่อการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่มีความ ทาบอบอย่างมากในการสอน เพราะเป็นสื่อกลางที่ช่วยให้เกิด การสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพ (ประเสริฐ ลิ่นฤๅษี, 2556) เป็น เครื่องมือที่ช่วยผู้สอนในการจัดการเรียนรู้ให้กับ ผู้เรียน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์และตรง ตามวัตถุประสงค์ โดยสื่อการเรียนการสอนเป็นได้ทั้ง แบบรูปธรรม เช่น หนังสือ ภาพถ่าย และสื่อการเรียน การสอนที่เป็นแบบนามธรรม เช่น คำพูด วิธีสอน (คณวัฒน์ พรสุริยโรจน์, 2559, 10-13) สื่อการเรียน การสอนล้วนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในตัวเอง เนื่องจาก พื้นฐานของการเรียนการสอนที่แท้จริงขึ้นอยู่กับสื่อที่ นำมาใช้เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้เป็น ประสิทธิภาพที่มีคุณค่าแก่ความทรงจำของผู้เรียน ช่วยเพิ่ม ประสิทธิภาพ การเรียนรู้ที่ดี ใน สถาบันการศึกษาทุกระดับ (วรรณพงษ์ ศิริเจียรนัย, 2545) ซึ่งการพิจารณาคูณค่าของสื่อการเรียน การสอน นอกจากการพิจารณาคูณค่าที่เกิดขึ้นต่อผู้เรียน สื่อการเรียนการสอนยังเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งแก่ ผู้สอน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยส่งเสริมบรรยากาศ การสอนของผู้สอนให้มีความน่าสนใจ ช่วยสร้างความ

มั่นใจให้แก่ผู้สอนในการลำดับเนื้อหาการสอน สื่อการเรียนการสอนที่ได้รับความสนใจจะกระตุ้นให้ผู้สอนมีความตื่นตัวที่จะพัฒนาสื่อการเรียนการสอนของตนให้ดียิ่งขึ้น (จุลลดา จุลเสวก, 2560)

2. ประเด็นความเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาในสื่อการเรียนการสอน พบว่าสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยนักวิชาการได้รับความสนใจและทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ พร้อมกับการพัฒนาการเรียนการสอนแบบออนไลน์ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือเป็นการสร้างโอกาสและรายได้ให้กับผู้ผลิตและออกแบบสื่อการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาทางไกล (Littlejohn, 2003) โดยสื่อการเรียนการสอนเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่สำคัญ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของสินทรัพย์ทางวิชาการ (Magrassi, 2008) สินทรัพย์ทางวิชาการ คือ สิ่งที่สามารถแปลงเป็นผลประโยชน์ทาง สังคม หรือตัวเงินได้ มูลค่าของสินทรัพย์ทางวิชาการเกิดจากการรับรู้และการนำสินทรัพย์ทางวิชาการไป ประยุกต์ใช้ให้เกิดมูลค่ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ถือเป็นทรัพย์สินอันมีค่าที่ต้องได้รับการปกป้องและบริหารจัดการ (Mehrpooyan & Razavi, 2014) ในกรณีนี้ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization :WIPO) จึงเห็นว่าบทบาทหลักของสถาบันอุดมศึกษาในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ได้แก่ การสนับสนุนให้มีการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างอิสระ การกำหนดนโยบายความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสม การให้ความคุ้มครองวิธีการและรูปแบบการเรียนการสอนและการถ่ายโอนความรู้ การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ และการให้ความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาที่มีผลต่อการสร้างมูลค่าทางการเงินแก่สถาบัน (WIPO, 2019) ทั้งนี้ ปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดความเป็น

เจ้าของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันการศึกษา ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางกฎหมาย นโยบายภาครัฐ กลยุทธ์การดำเนินธุรกิจของสถาบัน (วรราชพร อารยะพันธ์ ลำปาง แม่นมาตย์ มาลี กาบมาลา และกิตติชัย ไตรรัตน์ศิริชัย, 2558) สถานะของผู้สร้างสรรค์ เงินทุนและทรัพยากรที่ใช้ในการสร้างสรรค์ (วิศณุ ทรัพย์สมพล อุษณีย์ ยศยิ่งยวด และมงคล แก้วมหา, 2550)

3. ประเด็นความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนของต่างประเทศ พบว่า สถาบันอุดมศึกษาในต่างประเทศ ต่างกำหนดนโยบายลิขสิทธิ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ไว้และอาจมีแนวปฏิบัติเรื่องการดำเนินการในหลากหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับว่าขณะนั้นสถาบันให้ความสนใจกับเรื่องใดเป็นพิเศษ เช่น สื่อการเรียนการสอนออนไลน์ หรือสื่อการเรียนการสอนที่นำเสนอผ่านแพลตฟอร์มของสถาบันจะได้รับความสนใจมากกว่าสื่อการเรียนการสอนในชั้นเรียน อย่างไรก็ดี คณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษามักจะไม่สบายใจกับประเด็นการกำหนดสิทธิความเป็นเจ้าของใน สื่อการเรียนการสอนที่ไม่ชัดเจน ซึ่งอาจส่งผลต่อการควบคุมสื่อการเรียนการสอนที่มีการสร้างสรรค์ขึ้นในระหว่างการทำงาน (Mehrpooyan & Razavi, 2014)

4. ประเด็นความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนของประเทศไทย พบการให้ความเห็นโดย สมหมาย จันทรเรือง ได้ให้ความเห็นในกรณีของตำราและเอกสารประกอบการสอนว่า ตำราและเอกสารประกอบการสอนเป็นวรรณกรรม ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 มาตรา 4 และเป็นงานที่มีลิขสิทธิ์ตามมาตรา 6 ส่วนจะเป็นลิขสิทธิ์ของผู้ใดนั้น ต้องพิจารณาจากองค์ประกอบ 2 ประการ คือ ผู้ใดเป็นผู้ริเริ่มสร้างสรรค์ด้วยตนเอง

(Originality) ผู้ใดใช้ความรู้ ความอุตสาหะ ฝีมือ และ แรงงานของตนเอง ในการสร้างสรรค์งานที่มีลิขสิทธิ์ ตามกฎหมาย จากองค์ประกอบสองประการนี้เมื่อ อาจารย์เป็นผู้ทำหรือก่อให้เกิดตำราและเอกสาร ประกอบการสอน ด้วยความคิดริเริ่ม ได้ใช้ความรู้ ฝีมือและแรงงานของตนเองโดยมหาวิทยาลัยเป็น เพียงผู้จัดพิมพ์ อาจารย์ผู้แต่งจึงเป็นผู้มีลิขสิทธิ์ กรณี มีประเด็นว่ามหาวิทยาลัยของรัฐจะเป็นเจ้าของ ลิขสิทธิ์ในฐานะหน่วยงานของรัฐตามมาตรา 14 ของ พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ได้หรือไม่ จะต้องมีการอ้าง ไม่ว่าจะเป็นการอ้างแรงงานหรืออ้างทำของให้ สร้างสรรค์งานนั้นอย่างชัดเจน ส่วนสถาบันอุดม ศึกษาเอกชนไม่อยู่ในบังคับ มาตรา 14 แต่อยู่ใน บังคับของมาตรา 9 กล่าวคือบุคลากรของสถาบัน อุดมศึกษาเอกชนเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์เว้นแต่มีการทำ เป็นหนังสือตกลงให้ลิขสิทธิ์เป็นของสถาบันอุดม ศึกษาเอกชน (สมหมาย จันทรเรือง, 2554)

ทั้งนี้ นโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของ สถาบันอุดมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนในปัจจุบัน มักกำหนดให้สถาบันอุดมศึกษาเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ในงานสร้างสรรค์ของคณาจารย์ เมื่อผลงานได้ทำขึ้น ภายในขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ หรือโดยการ อ้าง หรือโดยสัญญาในความควบคุมของสถาบัน รวมถึงกรณีเมื่อผลงานเกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากร และเวลาทำงานของสถาบัน เว้นแต่จะมีการตกลง เป็นอย่างอื่น ซึ่งงานวิจัยฉบับนี้จะทำการศึกษาถึง แนวคิด และหลักเกณฑ์ภายใต้นโยบายดังกล่าว รวมถึงปัญหาและข้อควรพิจารณาในการกำหนด ความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่ สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษาต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

1. การศึกษาวิจัยทางเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ ทั่วบทความ

คำอธิบาย บทความ เอกสารทางวิชาการ นโยบายใน การบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของ สถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศ ไทยและต่างประเทศ โดยมีการจำกัดขอบเขตของ การศึกษา กล่าวคือ ในการศึกษา นโยบายในการ บริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดม ศึกษาต่างประเทศนั้น จำกัดการศึกษาจากแหล่ง ข้อมูลที่มีการเปิดเผยเป็นการทั่วไปใน 2 ประเทศ คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักร จำนวน รวม 15 แห่ง ในส่วนนโยบายการบริหารจัดการ ทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาใน ประเทศไทย จำกัดการศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่มีการ เปิดเผย โดยแบ่งเป็นสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ 8 แห่ง สถาบันอุดม ศึกษาเอกชน 4 แห่ง ทั้งนี้ ในส่วนของ เนื้อหา จำกัดขอบเขตการศึกษาเฉพาะประเด็นการ กำหนดความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียน การสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ เท่านั้น

2. การเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีการ สัมภาษณ์เชิงลึกแหล่งข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยได้คัดเลือกผู้ให้ สัมภาษณ์แบบเจาะจง(Purposive Sampling) จาก คณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐและเอกชน ซึ่ง มีประสบการณ์ในการสอนและมีผลงานการผลิตสื่อ การเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง ไม่น้อยกว่า 10 ปี จำนวน 6 ท่าน ทำการเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์ ปลายเปิดที่มีการกำหนดแนวคำถามแบบเปิดกว้าง มุ่งเน้นการรวบรวมความคิดเห็น ประสบการณ์ และ ข้อเสนอแนะของผู้ให้สัมภาษณ์อย่างละเอียด ซึ่งมิ การตรวจสอบประเด็นคำถามโดยผู้เชี่ยวชาญด้าน กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ประกอบการ เปรียบเทียบคำถามกับกรอบแนวคิดและวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้มั่นใจว่าคำถาม มีความครอบคลุม ประเด็นที่ต้องการศึกษา และสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้

จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และสรุปข้อมูล เชื่อมโยงกับข้อมูลที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรม เพื่อตอบคำถามงานวิจัย และวัตถุประสงค์ของ งานวิจัย

ผลการวิจัย

1. นโยบายความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อ การเรียนการสอนของสถาบันอุดมศึกษา ทั้งใน ประเทศ และต่างประเทศ

1.1 การสำรวจนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา ของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศที่เลือกศึกษา จำนวน 15 สถาบัน พบว่า

(ก) 8 ใน 15 ของสถาบันฯที่เลือกศึกษา (คิด เป็นร้อยละ 53 ของสถาบันฯที่เลือกศึกษา) กำหนด นโยบายของสถาบันฯ โดยให้ลิขสิทธิ์ในผลงานทาง วิชาการและสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดย คณาจารย์ภายในขอบเขตทางการที่จ้าง (Within the Scope of Employment) รวมถึงการสร้างสรรค์โดย ใช้ทุนของสถาบันฯ หรือใช้ทรัพยากรของสถาบันฯ อย่างมีนัยสำคัญ เป็นของสถาบันฯ

ในขณะที่ 7 ใน 15 ของสถาบันฯที่เลือก ศึกษา(คิดเป็นร้อยละ 47 ของสถาบันฯที่เลือกศึกษา) กำหนดหลักการให้ลิขสิทธิ์ในผลงานทางวิชาการและ สื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์เป็น ของคณาจารย์ และมีการกำหนดข้อยกเว้นเฉพาะ ผลงานสร้างสรรค์ภายในขอบเขตทางการที่จ้างในบาง ประเภท ซึ่งสถาบันฯเห็นว่าเป็นผลงานที่เกิดจากการ มอบหมายเป็นพิเศษ หรือมีความเป็นจำเป็นต่อการ ดำเนินงานของสถาบันฯ เป็นลิขสิทธิ์ของสถาบันฯ พร้อมกำหนดถึงมาตรการโอนลิขสิทธิ์ไว้อย่างชัดเจน

(ข) สถาบันฯ ที่เลือกศึกษาทั้ง 15 สถาบัน (คิดเป็นร้อยละ 100) มีการกำหนดอย่างชัดเจน ถึง ลักษณะผลงานสร้างสรรค์ของคณาจารย์ ที่จะถือเป็น ผลงานทางวิชาการและสื่อการเรียนการสอน ซึ่ง

ครอบคลุมทั้งคำบรรยายในชั้นเรียน หนังสือ บทความ เอกสารการสอน รวมถึงแผนการสอน รายวิชา (Course Syllabus)

(ค) สถาบันฯที่เลือกศึกษาทั้ง 15 สถาบัน (คิดเป็นร้อยละ 100) มีการกำหนดข้อสงวนสิทธิ์ใน การที่สถาบันฯจะสามารถใช้ผลงานทางวิชาการและสื่อ การเรียนการสอนที่เป็นลิขสิทธิ์ของคณาจารย์ เพื่อ ดำเนินการตามพันธกิจการจัดการเรียนการสอนของ สถาบันฯ ไว้อย่างชัดเจน นอกเหนือจากการใช้สิทธิ ตามที่กฎหมายให้อำนาจ

อย่างไรก็ดี พบว่า แม้จะมีการกำหนด นโยบายความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการ สอนไว้อย่างชัดเจนแล้ว ในประเทศสหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักรก็ยังคงมีข้อพิพาทเกี่ยวกับ ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอน รวมถึงผลงาน วิชาการอื่นระหว่างคณาจารย์และสถาบันฯขึ้นสู่การ พิจารณาของศาลเป็นจำนวนมาก (Laughlin, 2000) ส่งผลให้ขณะนี้สมาคมอาจารย์มหาวิทยาลัยแห่ง อ เม ริ ก า (The American Association of University Professors: AAUP) อยู่ระหว่างร่าง แลกเปลี่ยนเพื่อสนับสนุนว่าคณาจารย์ควรเป็น เจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่พวกเขา พัฒนาขึ้นทั้งหมด

1.2 การสำรวจนโยบายด้านทรัพย์สินทาง ปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย จำนวน 10 สถาบัน (สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ 8 แห่ง สถาบันอุดมศึกษาเอกชน 4 แห่ง) พบว่า

(ก) ในส่วนสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่เลือก ศึกษา พบว่า สถาบันฯ ส่วนใหญ่ (7 ใน 8 ของ สถาบันฯ ที่เลือกศึกษา หรือคิดเป็นร้อยละ 88) กำหนดนโยบาย โดยให้ลิขสิทธิ์ในผลงานที่ สร้างสรรค์ขึ้นโดยการจ้างตามคำสั่ง หรือในความ ควบคุมของสถาบันฯ รวมถึงการสร้างสรรค์โดยใช้ทุน

ของสถาบันฯ หรือใช้ทรัพยากรของสถาบันฯ อย่างมีนัยสำคัญ เป็นลิขสิทธิ์ของสถาบันฯ

ในการนี้ พบว่า สถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่เลือกศึกษาจำนวน 1 แห่ง (คิดเป็นร้อยละ 12 ของสถาบันฯ รัฐ ที่เลือกศึกษา) กำหนดหลักการที่แตกต่างจากมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์และนโยบายของสถาบัน อุดมศึกษาอื่นของรัฐ โดยกำหนดให้งานอันมีลิขสิทธิ์เป็นของคณาจารย์ หรือบุคลากรที่ได้สร้างสรรค์งานขึ้น และกำหนดข้อยกเว้นให้เฉพาะผลงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการมอบหมายจากสถาบันฯ เท่านั้น ที่จะถือเป็นลิขสิทธิ์ของสถาบัน

อย่างไรก็ดี ไม่พบว่ามีข้อกำหนดอย่างชัดเจน ถึงลักษณะผลงานสร้างสรรค์ของคณาจารย์ ที่จะถือเป็นผลงานทางวิชาการและสื่อการเรียนการสอน ในสถาบันอุดมศึกษาของรัฐที่เลือกศึกษา

(ข) ในส่วนสถาบันอุดมศึกษาของเอกชนที่เลือกศึกษา พบว่า สถาบันฯ ส่วนใหญ่ (3 ใน 4 ของสถาบันฯ ที่เลือกศึกษา หรือคิดเป็นร้อยละ 75) กำหนดนโยบายให้ลิขสิทธิ์ในผลงานที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นโดยการจ้าง ตามคำสั่ง หรือในความควบคุมของสถาบันฯ รวมถึงการสร้างสรรค์โดยใช้ทุนของสถาบันฯ หรือใช้ทรัพยากรของสถาบันฯ อย่างมีนัยสำคัญ เป็นของสถาบันฯ อย่างไรก็ตาม พบว่า ในจำนวนนี้มีสถาบันอุดมศึกษาเอกชน 1 แห่ง ได้กำหนดขอบเขตไว้เป็นการเฉพาะว่า ลิขสิทธิ์ของสถาบันฯ เหนือผลงานที่คณาจารย์ ผู้สร้างสรรค์ได้ทำขึ้นในหน้าที่รับผิดชอบ การจ้าง ตามคำสั่ง หรือในความควบคุมของสถาบันฯ ดังกล่าวนั้น ไม่ครอบคลุมถึงเอกสารการสอน และเอกสารประกอบการสอน

นอกจากนี้ พบว่า สถาบันอุดมศึกษาเอกชนที่เลือกศึกษา จำนวน 1 ใน 4 แห่ง (หรือคิดเป็นร้อยละ 15 ของสถาบันฯ เอกชนที่เลือกศึกษา) กำหนดนโยบายที่แตกต่างนโยบายของสถาบันอุดมศึกษาอื่น

หน้า 87 : วารสารวิชาการสมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย (สสอท.)

โดยกำหนดให้ลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ของบุคลากร เป็นของบุคลากรผู้สร้างสรรค์ เว้นแต่มีการตกลงเป็นอย่างอื่น ทั้งนี้ โดยมีข้อสงวนสิทธิ์ให้สถาบันฯ สามารถนำงานลิขสิทธิ์ของบุคลากรออกเผยแพร่ตามความจำเป็นได้ เพื่อวัตถุประสงค์ด้านการเรียนการสอนและการบริการวิชาการ

จะเห็นได้ว่านโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ที่เลือกศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนส่วนใหญ่ อยู่ภายใต้หลักการให้สถาบันฯ มีลิขสิทธิ์ในผลงานที่ได้สร้างสรรค์ขึ้น เมื่องานนั้นอยู่ในการจ้าง หรือตามคำสั่ง หรือในความควบคุมของสถาบันฯ และมีเพียงส่วนน้อยมากที่มีการกำหนดแยกงานสร้างสรรค์ประเภทสื่อการเรียนการสอนและผลงานทางวิชาการ ออกจากงานสร้างสรรค์อื่น ซึ่งแตกต่างกับนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศ

2. ที่มาและวัตถุประสงค์ในการกำหนดนโยบายความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์ของคณาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษา

2.1 จากการพิจารณาโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศที่เลือกศึกษา พบว่าปัจจัยที่สถาบันอุดมศึกษานำมาใช้กำหนดความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานสร้างสรรค์ต่าง ๆ ได้แก่

(ก) สถานะของผู้สร้างสรรค์ โดยการพิจารณาว่า หากการสร้างสรรค์ผลงานเกิดจากผู้ปฏิบัติงานภายในขอบเขตทางการที่จ้าง หรือตามภาระหน้าที่ในสัญญาจ้าง ผู้ปฏิบัติงานย่อมมีหน้าที่ในการสร้างสรรค์ผลงานตามสัญญาจ้างและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนเป็นค่าจ้างแล้ว ลิขสิทธิ์ในผลงานนั้นจึงควรตกเป็นของนายจ้าง (หรือสถาบันฯ) ซึ่งเป็นการกำหนดที่สอดคล้องกับหลัก Work Made

for Hire ในกฎหมายลิขสิทธิ์ของประเทศสหรัฐอเมริกา และหลักฐานสร้างสรรค์ในทางการที่จ้างยอมเป็นลิขสิทธิ์ของนายจ้าง ในกฎหมายลิขสิทธิ์ของสหราชอาณาจักร

(ข) เงินทุนและทรัพยากรในการสร้างสรรค์ โดยการพิจารณาว่า หากการสร้างสรรค์ผลงานเกิดจากการลงทุนของนายจ้าง (หรือสถาบันฯ) หรือมีการใช้ทรัพยากร เครื่องมือ วัสดุ สาธารณูปโภคที่เป็นของนายจ้างในการสร้างสรรค์ซึ่งนายจ้างเป็นผู้รับภาระเป็นสำคัญ ลิขสิทธิ์ในผลงานนั้นควรจะตกเป็นของนายจ้าง

(3) หลักเสรีภาพทางวิชาการ (Academic Freedom) เป็นข้อเท็จจริงที่ได้รับการยอมรับโดยสถาบันการศึกษาและรัฐบาล โดยพิจารณาว่า คณาจารย์ควรมีเสรีภาพในการสอน ความมีอิสระในการสร้างสรรค์วิธีการเรียนการสอน โดยปราศจากข้อจำกัดทางกฎหมาย หรือระเบียบของสถาบันฯที่ไม่มีความประสงค์ในการคุ้มครอง คณาจารย์มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบต่อเสรีภาพในการสอนของตนเองเป็นการส่วนตัว ซึ่งไม่ใช่การกระทำในฐานะตัวแทนสถาบันฯ ลิขสิทธิ์ในผลงานวิชาการหรือสื่อการเรียนการสอนจึงควรจะเป็นของคณาจารย์

(4) หลักกรรมสิทธิ (Moral Rights) โดยพิจารณาว่า ในผลงานวิชาการหรือสื่อการเรียนการสอนนั้น มีเกียรติภูมิของคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์ผลงานอยู่ คณาจารย์ผู้สร้างสรรค์ผลงานจึงควรมีสิทธิในการแสดงตนเป็นผู้สร้างสรรค์ และสามารถโต้แย้งคัดค้านไม่ให้สถาบันฯ ทำการแก้ไขดัดแปลงผลงานให้แตกต่างไปจากเจตจำนงของตน จนอาจเกิดความเสียหายต่อชื่อเสียงหรือเกียรติคุณของผู้สร้างสรรค์ ลิขสิทธิ์ในผลงานวิชาการหรือสื่อการเรียนการสอนจึงควรจะเป็นของคณาจารย์

2.2 จากการพิจารณานโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย ที่เลือกศึกษา พบว่าปัจจัยที่สถาบันอุดมศึกษาส่วนใหญ่ นำมาใช้กำหนดความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานสร้างสรรค์ต่างๆ ได้แก่

(ก) หลักเกณฑ์ของกฎหมาย แบ่งออกเป็น 2 กรณี กล่าวคือ กรณีสถาบันอุดมศึกษาของรัฐ สถาบันฯในฐานะหน่วยงานของรัฐจะเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในงานที่สร้างสรรค์ขึ้นจากการจ้าง หรือตามคำสั่งหรือในความควบคุมตามมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ ส่วนในกรณีสถาบันอุดมศึกษาเอกชน งานที่บุคลากรสร้างสรรค์ขึ้นในฐานะลูกจ้าง ถ้ามีติดตกลงกันไว้เป็นอย่างอื่น ลิขสิทธิ์ในผลงานเป็นของผู้สร้างสรรค์ แต่สถาบันฯในฐานะนายจ้าง มีสิทธินำงานนั้นออกเผยแพร่ได้ ตามวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนการสอนหรือการให้บริการทางวิชาการ ตามความในมาตรา 9 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์

(ข) สถานะของผู้สร้างสรรค์ ในกรณีของสถาบันอุดมศึกษาเอกชนส่วนใหญ่ที่เลือกศึกษาจะมีการตกลงแตกต่างไปจากที่มาตรา 9 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์กำหนด โดยกำหนดนโยบายให้การสร้างสรรค์ผลงานของคณาจารย์ภายในขอบเขตทางการที่จ้าง หรือตามภาระหน้าที่ในสัญญาจ้าง ลิขสิทธิ์ในผลงานนั้นเป็นของสถาบันฯ พร้อมกำหนดให้มีกระบวนการโอนลิขสิทธิ์ตามที่กฎหมายกำหนด

(ค) เงินทุนและทรัพยากร (บางสถาบันฯ กำหนดรวมถึงการใช้ข้อมูลรายงาน หรือองค์ความรู้ของสถาบันฯ) ในการสร้างสรรค์ โดยการพิจารณาว่า หากการสร้างสรรค์ผลงานเกิดจากการลงทุนของสถาบันฯ หรือมีการใช้ทรัพยากรที่เป็นของสถาบันฯ ในการสร้างสรรค์เป็นสำคัญ ซึ่งหากปราศจากเงินทุน

และทรัพย์สินดังกล่าว ผลงานสร้างสรรค์อาจไม่ได้เกิดขึ้น สถาบันฯจึงเป็นผู้มีภาระ และลิขสิทธิ์ในผลงานนั้นควรตกเป็นของสถาบันฯ

ทั้งนี้ สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่ไม่ได้กำหนดแยกลิขสิทธิ์ในผลงานทางวิชาการ และผลงานสร้างสรรค์เพื่อการเรียนการสอน ออกจากงานลิขสิทธิ์ประเภทอื่น และไม่ได้นำไปปัจจัยในด้านเสรีภาพในทางวิชาการและหลักธรรมสิทธิมาใช้ประกอบการจัดทำนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา ดังเช่นนโยบายของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศ

3. การสัมภาษณ์เชิงลึกแหล่งข้อมูล ซึ่งเป็นคณาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน ที่มีความเกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์เพื่อการเรียนการสอน พบความเห็นที่เป็นประโยชน์และอาจนำมาใช้ประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ของสถาบันอุดมศึกษา ดังนี้

3.1 ความเห็นต่อกรณีการกำหนดนโยบายให้ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนเป็นของสถาบันอุดมศึกษา

(ก) ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า การกำหนดให้สื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์ขึ้นในขอบเขตทางกรที่จ้าง ภายใต้สัญญาจ้าง โดยการมอบหมาย หรือการสร้างสรรค์ภายใต้การควบคุมของสถาบันอุดมศึกษา เป็นลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษา เป็นสิ่งที่มีสมเหตุสมผล แต่ทั้งนี้ ควรต้องมีความชัดเจนในเรื่องของขอบเขตประเภทผลงาน โดยคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ ร่วมด้วย

(ข) การกำหนดให้ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนทุกประเภทในขอบเขตทางกรที่จ้างเป็นของสถาบัน อุดมศึกษา อาจส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงานของคณาจารย์ และอาจมี

อุปสรรคต่อคณาจารย์ในการที่จะต่อยอดจากผลงานลิขสิทธิ์ดังกล่าว

(ค) เนื่องจากสถาบันอุดมศึกษาไม่ใช่ผู้สร้างสรรค์ผลงานเพื่อการเรียนการสอน จึงอาจไม่มีความเข้าใจในผลงานดังกล่าวเทียบเท่ากับคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์ ส่งผลให้โดยตัวของสถาบันอุดมศึกษา แม้จะเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ ก็อาจไม่สามารถทำการแก้ไข ตัดแปลง ต่อยอดผลงานเพื่อการเรียนการสอนดังกล่าว ได้เท่ากับผู้สร้างสรรค์

(ง) การกำหนดความชัดเจนว่าสื่อการเรียนการสอนประเภทใดเป็นลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษา เช่น สื่อการเรียนการสอนที่มีการมอบหมายให้จัดทำเป็นการเฉพาะ สื่อการเรียนการสอนที่มีการให้ทุนหรือสนับสนุนโดยทรัพย์สินของสถาบันฯ ในการสร้างสรรค์ขึ้นเป็นสำคัญ ฯลฯ พร้อมกำหนดถึงการตอบแทนที่สมเหตุสมผล หากมีการนำไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ จะก่อให้เกิดผลดีมากกว่าทั้งในด้านความร่วมมือจากคณาจารย์ การบริหารจัดการ และการสร้างแรงจูงใจให้กับคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์

3.2 ความเห็นต่อกรณีการกำหนดนโยบายให้ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนเป็นของคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์

(ก) ในกรณีสถาบันอุดมศึกษาเอกชน ผู้ให้ข้อมูลเห็นว่า สืบเนื่องจากบทบัญญัติของกฎหมายลิขสิทธิ์ หากไม่มีการตกลงเป็นอย่างอื่น ลิขสิทธิ์ในงานสร้างสรรค์เพื่อการเรียนการสอนย่อมเป็นของคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์ตามกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาในฐานะนายจ้างจะมีเพียงสิทธิในการนำงานนั้นออกเผยแพร่เพื่อวัตถุประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน และการให้บริการวิชาการของสถาบันฯ และการกระทำใดๆ นอกเหนือจากการเผยแพร่ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณาจารย์ อาจเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์ในงานของคณาจารย์ ส่งผลให้

สถาบันอุดมศึกษาอาจไม่สามารถใช้ประโยชน์จากสื่อการเรียนการสอนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญของสถาบันฯ ได้ตามวัตถุประสงค์ของการจ้างงาน ดังนั้น การกำหนดนโยบายหรือทำความเข้าใจใดๆ เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอน จึงเป็นเรื่องที่สถาบันอุดมศึกษาและคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์พึงกำหนดความชัดเจนเป็นสำคัญ

(ข) ในฐานะของคณาจารย์ผู้สร้างสรรค์เห็นว่า ข้อดีของการกำหนดให้ลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนเป็นของสถาบันอุดมศึกษา อาจจะอยู่ที่ความสามารถของสถาบันอุดมศึกษาในฐานะที่สามารถใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ พัฒนาต่อยอดสื่อการเรียนการสอน และเพิ่มคุณค่าของสื่อการเรียนการสอน เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการสร้างสรรคพัฒนาการศึกษา และนวัตกรรม ได้มากกว่า คณาจารย์รายบุคคล อย่างไรก็ตาม เห็นว่าเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการซึ่งสามารถกำหนดเป็นนโยบายร่วมกันระหว่างสถาบันอุดมศึกษาและผู้สร้างสรรค์ผลงาน นอกเหนือจากประเด็นความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์

สรุปผลการวิจัย

1. สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในกระบวนการจัดการเรียนการสอน ทั้งต่อคณาจารย์ผู้สอน และสถาบันอุดมศึกษา โดยสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งที่เป็นรายได้และการสร้างมูลค่าในทางอื่น ถือเป็นทรัพย์สินทางปัญญาอันมีค่าที่ต้องได้รับการปกป้องและบริหารจัดการอย่างเหมาะสม

2. สถาบันอุดมศึกษาทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศที่เลือกศึกษา ต่างกำหนดนโยบายลิขสิทธิ์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสื่อการเรียนการสอนที่สร้างสรรค์โดยคณาจารย์ไว้ โดยอาจมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สถาบันฯ นำมาใช้ในการพิจารณา

เช่น การสร้างสรรค์ผลงานตามภาระรับผิดชอบในสัญญาจ้าง การใช้ทรัพยากรของสถาบันฯ อย่างไรก็ตาม การกำหนดสิทธิความเป็นเจ้าของในสื่อการเรียนการสอนที่ไม่ชัดเจนเพียงพอ อาจส่งผลต่อการปฏิบัติ

3. แม้จะยังไม่พบพบประเด็นปัญหาในทางปฏิบัติหรือข้อพิพาทที่ชัดเจนในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ก็ดี สืบเนื่องจากกรณีการเพิ่มขึ้นของสื่อการเรียนการสอนออนไลน์ที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้อย่างมากมาย การกำหนดความชัดเจนในนโยบายความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนจึงเป็นเรื่องสำคัญ เกี่ยวโยงกับทั้งเสรีภาพทางวิชาการ และความสามารถในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งยังคงต้องการการกำหนดขอบเขตนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่มีความชัดเจน

อภิปรายผลการวิจัย

จากสมมติฐานที่ว่า นโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยหลายแห่ง กำหนดให้สถาบันฯ เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานสร้างสรรค์ของคณาจารย์ เมื่อผลงานได้ทำขึ้นภายในขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบ หรือโดยการจ้าง หรือในความควบคุมของสถาบันฯ เว้นแต่จะมีข้อตกลงเป็นอย่างอื่น ส่งผลกระทบต่อผลงานสร้างสรรค์สื่อการเรียนการสอนของคณาจารย์อย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดปัญหาการปรับใช้ในทางปฏิบัติ สอดคล้องกับผลการวิจัยทั้งทางเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูล ที่ชี้ให้เห็นว่านโยบายลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยทั้งภาครัฐและเอกชนส่วนใหญ่อยู่ภายใต้หลักการให้สถาบันฯ เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในผลงานที่คณาจารย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น เมื่องานนั้นอยู่ในขอบเขตการจ้าง หรือตามคำสั่ง หรือในความควบคุมของสถาบันฯ และมีเพียงส่วนน้อยมากที่มีการกำหนดแยกงานสร้างสรรค์ประเภทสื่อการเรียนการสอนและผลงานทางวิชาการ

ออกจากการสร้างสรรค์อื่นอย่างชัดเจน ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาในการปฏิบัติทั้งในด้านแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ผลงาน ข้อจำกัดในการแก้ไขตัดแปลงต่อยอดผลงาน รวมถึงการให้ความร่วมมือในการบริหารจัดการ ซึ่งแตกต่างจากการกำหนดนโยบายลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอนของสถาบันฯต่างประเทศที่มีความชัดเจนและก่อให้เกิดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากกว่า ทั้งนี้เนื่องจากสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยส่วนใหญ่กำหนดนโยบายลิขสิทธิ์โดยคำนึงถึงปัจจัยทางกฎหมายและการจ้างงานเป็นหลัก โดยไม่ได้นำปัจจัยในด้านเสรีภาพในทางวิชาการและหลักกรรมสิทธิมาใช้ประกอบการจัดทำนโยบาย ดังเช่นนโยบายลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษาต่างประเทศ

ผลการวิจัยนี้สนับสนุนข้อเสนอของ WIPO ที่ว่าบทบาทหลักของสถาบันอุดมศึกษาในการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ได้แก่ การสนับสนุนให้มีการสร้างผลงานทางวิชาการอย่างอิสระ การกำหนดนโยบายความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเหมาะสม การให้ความคุ้มครองวิธีการและรูปแบบการเรียนการสอนและการถ่ายโอนความรู้ การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพ (WIPO, 2019)

ข้อเสนอแนะ

เอกสารอ้างอิง

- คมวัฒน์ พรสุริยโรจน์. (2559). สื่อการเรียนกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21. *วารสารการบริหารนิติบุคคลและนวัตกรรมท้องถิ่น*, 7(9), 10-13.
- จุลลดา จุลเสวก. (2560). แนวทางการพัฒนาการใช้สื่อการเรียนการสอนของครูในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 17. *วารสารวิจัยรำไพพรรณี*, 11(1), 1-20.
- เชาวเลิศ เลิศขิลพัหาร และกอบกุล สรรพกิจจำนง. (2543). *เทคโนโลยีการศึกษาระดับอุดมศึกษา*. สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา ทบวงมหาวิทยาลัย.

1. พิจารณาบทบาทของเจตนาธรรมณ์ในการกำหนดนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของแต่ละสถาบันอุดมศึกษา โดยเฉพาะในประเด็นความเป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในสื่อการเรียนการสอน เพื่อทราบว่ามีสถาบันฯ มุ่งให้ความสำคัญกับการคุ้มครอง บริหารจัดการ หรือรักษาผลประโยชน์ในด้านใด โดยคำนึงถึงความสามารถในการดำเนินการตามนโยบายที่แท้จริงประกอบด้วย

2. กรณีสื่อการเรียนการสอน ที่จะกำหนดเป็นลิขสิทธิ์ของสถาบันอุดมศึกษา อาจพิจารณากำหนดขอบเขตที่ชัดเจน เช่น เป็นสื่อการเรียนการสอนที่มีการลงทุนจัดทำโดยสถาบันฯ เป็นสื่อการเรียนการสอนที่มีการมอบหมายเป็นกรณีพิเศษให้จัดทำขึ้น หรือเป็นสื่อการเรียนการสอนที่มีการเผยแพร่ใน Platform ของสถาบันฯ และควรมีการกำหนดให้ชัดเจนถึงการจัดสรรผลประโยชน์ที่เหมาะสม หากก่อให้เกิดรายได้จากสื่อการเรียนการสอนนั้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมและสร้างแรงจูงใจในการสร้างสรรค์งานให้กับคณาจารย์ได้มากยิ่งขึ้น

3. พิจารณากำหนดขอบเขตสิทธิของสถาบันฯ ให้ชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากงานสร้างสรรค์สื่อการเรียนการสอนของคณาจารย์เพื่อครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการจ้าง และการจัดการเรียนการสอน

- ประเสริฐ ลิ่นฤๅษี. (2556). การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนโดยใช้สื่อวิดีโอช่วยสอน. Retrieved from http://online.lannapoly.ac.th/Research/FileUpload/20150204_144655
- สมหมาย จันทรเรือง. (2554). ลิขสิทธิ์ในงานวิชาการ. *วารสารวิชาการ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย*, 17(1), 179–193.
- วรรณพงษ์ ศิริเจียรนัย. (2545) *การศึกษาความจำเป็นและความต้องการนวัตกรรมสื่อการเรียนการสอน ในการปฏิรูปการศึกษาของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรรณพร อารยะพันธ์, ลำปาง แม่นมัตย์, มาลี กาบมาลา, & กิตติชัย ไตรรัตน์ศิริชัย. (2558). สภาพปัจจุบันและปัญหาการจัดการความรู้และสารสนเทศด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย. *KKU Research Journal (Graduate Studies)*, 15(2), 21–30.
- วิศณุ ทรัพย์สมพล, นักวิจัย, อุษณีย์ ยศยิ่งยวด, นักวิจัย และ มงคล แก้วมหา, นักวิจัย (2550). *นโยบายการบริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
- Burrell, R. (2003). Book review: Universities and intellectual property: Ownership and exploitation. *Federal Law Review*, 31(2), 409–413. <https://doi.org/10.1177/0067205x0303100206>
- Goodyear, P. (2001). Effective networked learning in higher education: Notes and guideline. *Networked Learning in Higher Education Project (JCALT)*, 3(Deliverable 9), 1–167. Retrieved from <http://csalt.lanacs.ac.uk/jisc/>
- Lach, S., & Schankerman, M. (2008). Incentives and invention in universities. *RAND Journal of Economics*, 39(2), 403–433. <https://doi.org/10.1111/j.0741-6261.2008.00020>
- Laughlin, G. K. (2000). Who owns the copyright to faculty-created websites? The work-for-hire doctrine's applicability to internet resources created for distance learning and traditional classroom courses. *Boston College Law Review*, 41(3), 549–584.
- Littlejohn, A. (2003). *Reusing online resources: A sustainable approach to e-learning*. Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203465677>
- Magrassi, P. (2008). A taxonomy of intellectual capital. Research Note COM-17-1985. Gartner.
- Mehrpouyan, A., & Razavi, G. K. (2014). Legal issues of intellectual property rights and licensing for e-learning content in the United Kingdom. *E-Learning and Digital Media*, 11(3), 272–277. <https://doi.org/10.2304/elea.2014.11.3.272>
- World Intellectual Property Organization. (2019). *WIPO intellectual property policy template for universities and research institutions* (Version January 29, 2019). Geneva, Switzerland: Author. Retrieved from <https://www.wipo.int/>